

KS. RYSZARD SZTYCHMILER

STARE I NOWE PROBLEMY WOLNOŚCI RELIGIJNEJ

W dniach 1-3 czerwca 1990 r. odbyło się w Lugano w Szwajcarii międzynarodowe kolokwium na temat aktualnych problemów wolności religijnej. Zostało ono zorganizowane przez Międzynarodowe Stowrzenie Rozwoju Nauki Prawa Kanonicznego, a właściwie przez jego obecnego przewodniczącego, prof. Eugenio Corecco – biskupa Lugano. Posiedzenia odbywały się w dobrze do tego celu przygotowanym Pałacu Kongresów w Lugano.

W kolokwium wzięło udział 119 osób z różnych krajów i ośrodków akademickich Europy. Najliczniej reprezentowani byli Włosi, Szwajcarzy, Hiszpanie, Francuzi i Niemcy. Z uczelni polskich (i w ogóle z całej Europy środkowo-wschodniej) było tylko 2 przedstawicieli, obaj z KUL.

Ponieważ referaty i dyskusje okazały się bardzo interesujące, a dla Polski szczególnie przydatne teraz, gdy opracowuje się nowe rozwiązania prawne dla stosunków Kościół–państwo, gdy Kościół podejmuje starania o przywrócenie nauki religii w szkołach, celowe wydaje się zapoznanie szerszego grona zainteresowanych przynajmniej z najciekawszymi wypowiedziami zawartymi w głównych referatach i w dyskusji.

Zakres podejmowanej problematyki dobrze określa główne hasło kolokwium: *Vecchi e nuovi problemi in tema di libertà religiosa Esperienze giuridiche a confronto* oraz tematyka przewidziana na każdy dzień kolokwium: 1) państwo, wyznania i wolność religijna, 2) wychowanie, systemy szkolne nauczanie religii, 3) zastrzeżenia sumienia.

Otwarcia sympozjum dokonał biskup Lugano – prof. E. Corecco. Przedstawiciele władz miejskich Lugano i władz kantonu Ticino w przemówieniach powitalnych podkreślali wielki wkład Kościoła w dzieło tolerancji religijnej w tym mieście i regionie.

W pierwszym dniu obrad referaty wygłosili profesorowie: W. Aymans (RFN). A. De La Hera (Hiszpania). F. Margiotta Broglio (Włochy), R. Minnerath (Francja) i L. Carlen (Szwajcaria). Każdy z nich przedstawił sytuację prawną Kościoła i innych wyznań w swoim kraju, przywołując często obowiązujące tam normy dotyczące wolności religijnej.

Prof. Aymans przedstawił najpierw źródła prawne regulujące stosunki Kościół–państwo w RFN. Zaliczył do nich normy konstytucji federalnej i konstytucji poszczególnych krajów, normy prawa wyznaniowego wydawane dla całej republi-

ki lub przez władze krajów członkowskich, a także prawo konkordatowe (z Rzeszą i z poszczególnymi krajami). Następnie omówił elementy podstawowe tych regulacji prawnych, a na końcu poruszył niektóre problemy szczegółowe, jak np. nauczanie religii w szkołach, sytuacja fakultetów teologicznych w uniwersytetach państwowych czy praca kapłanów w różnych instytucjach państwowych.

Prof. De La Hera w swoim referacie wyakcentował naczelną zasadę konstytucji hiszpańskiej, którą jest wolność i rozwój osoby. Ponieważ system prawa hiszpańskiego nie jest jeszcze ukształtowany, lecz stale się rozwija, nie ma szczegółowych norm interpretujących tę i inne zasady ustawowe, lecz pozostawiona jest duża otwartość prawa. Choć np. nie uznaje się małżeństw poligamicznych, to uznano prawnie także rodziny muzułmańskie, które opierają się na związkach poligamicznych.

Prof. Broglio w pierwszej części swojego wystąpienia mówił o wolności religijnej we Włoszech, a w drugiej zaapelował o tworzenie obecnie takich zasad wolności religijnej, które zagwarantują tę wolność wszystkim obywatelom nowej Europy.

W drugim dniu sympozjum do wygłoszenia referatów zostali poproszeni następujący profesorowie: U. Navarrete (Rzym – Gregorianum), P. Viladrich (Hiszpania), W. Schulz (RFN), P. Le Roy (Szwajcaria) i G. Feliciani (Włochy).

Pierwszy i bardzo interesujący referat wygłosił prof. Navarrete. Podjął on temat nauczania w szkołach i nauczania religii w świetle obowiązującego prawa kanonicznego. Był to jedyny wykład osadzający całą dyskusję na fundamencie nauczania Kościoła i norm prawa kanonicznego dotyczących wychowania i nauczania. Autor zwrócił m. in. uwagę, że sformułowanie zawarte w kan. 217 KPK jest pierwszą deklaracją prawodawcy kościelnego o przysługującym wszystkim wiernym prawie do wychowania. Prawo to zostało wcześniej sformułowane w soborowej *Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim*, która właściwie w ostatniej chwili została przemianowana z „dekretu” na „deklarację”. I bardzo słusznie, gdyż dokument ten nie ustanawiał nowego prawa w dziedzinie wychowania, lecz tylko wyraźnie i uroczyście ogłosił obowiązywalność tego fundamentalnego prawa człowieka – prawa do wychowania.

Profesor omówił też cele wychowania i zwrócił uwagę na ważny przepis zawarty w kan. 795 KPK, w świetle którego wychowanie ma być prawdziwe, tzn. uwzględniające wszystkie jego elementy i zmierzające do pełnego rozwoju osobowości (przygotowanie do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i osiągnięcia celu ostatecznego). W świetle kanonów 794 i 1136 odpowiedzialnymi za wychowanie są przede wszystkim rodzice, a także Kościół.

Kolejny referat wygłosił prof. Viladrich – o nauczaniu religii w Hiszpanii. Najpierw omówił kształtowanie się praw w tym zakresie w ciągu ostatnich 15 lat, następnie przedstawił obowiązujące obecnie regulacje prawne, a na końcu przytoczył wyniki pewnych badań socjologicznych na ten temat. Zgodnie z konstytucją hiszpańską rodzice decydują o wychowaniu religijnym swoich dzieci. Nauczanie religii należy do zwyczajnego nauczania szkolnego. Wszystkie szkoły: państwowe, inne publiczne oraz prywatne mają obowiązek oferować nauczanie religii. Rodzice mają prawo skorzystać z tej możliwości lub nie. Do 18 roku życia wymiar nauczania religii wynosi średnio 2 godziny tygodniowo. Wyniki badań wykazały,

że 92, 7% rodziców wybrało nauczanie religii dla swoich dzieci, a zaledwie kilka procent odmówiło korzystania z tej możliwości. Jednak większość rodziców nie interesuje się dalej nauczaniem religii, a całość wychowania pozostawia szkole. Rodzice nie są więc odpowiedzialnymi wychowawcami w dziedzinie religijnej.

Prof. Schulz omówił problemy związane z nauczaniem religii w RFN. Najpierw przedstawił źródła prawa wyznaniowego w tej materii, a następnie omówił niektóre szczegółowe rozwiązania. Pewne kraje niemieckie sprawę nauczania religii uregulowały normami zawartymi w konstytucjach. Jednak tylko konstytucja bawarska zawiera pozytywną gwarancję wychowania religijnego w szkołach: celem wychowania jest tam ukształtowanie u dzieci i młodzieży bojaźni Bożej. W innych konstytucjach są tylko gwarancje negatywne: w szkole nie można obrażać przekonań religijnych. Jednak w całej RFN nauczanie religii należy do nauczania zwyczajnego. Lekcje religii umieszczone są w planie zajęć szkolnych i nauczyciele religii są pełnoprawnymi członkami rad pedagogicznych. Możliwość wyłączenia swoich dzieci z nauczania religii nie oznacza, że jest ono fakultatywne. W dziedzinie nauczania religii Kościół i państwo współpracują harmonijnie dla dobra wspólnego. W końcowej części wykładu autor poruszył problem weryfikacji uprawnień nauczycieli do nauczania religii. Każdy nauczyciel religii musi mieć misję kanoniczną. Władze oświatowe przed zatrudnieniem konkretnego nauczyciela religii winny otrzymać od władz kościelnych pisemną aprobatę jego kandydatury. Istnieje także problem odnawiania misji kanonicznej. Nauczyciele religii mają obowiązek nauczania i wychowywania zgodnie z nauką Kościoła. Autor jest zdania, że nie tylko władze kościelne, ale także rodzice mają prawo zaskarżyć do sądu nauczyciela lub szkołę, jeśli nauczanie religii jest niezgodne z nauką Kościoła.

W trzecim i ostatnim dniu sympozjum referaty wygłosili czterej profesorowie: M. Borghi (Szwajcaria), J. Gaudemet (Francja) – [zamiast J. Robert], H. Mueller (RFN) i P. Ciprotti (Włochy). Problematyka tego dnia dotyczyła tak zwanych zastrzeżeń sumienia.

Prof. Borghi najpierw przedstawił przepisy obowiązujące w całej Szwajcarii lub w poszczególnych kantonach, które odnoszą się do zastrzeżeń sumienia, a następnie wysunął pewne postulaty. I tak domagał się wprowadzenia normy prawnej umożliwiającej lekarzom i personelowi pomocniczemu w szpitalach odmowę wykonania jakiejś czynności ze względów moralnych. Byłaby to konieczna ochrona sumienia pracowników lecznictwa. Mogliby wtedy prawnie, bez narażenia się na szykany, odmówić wykonania tego, co w swoim sumieniu uważają za niemoralne. Może to dotyczyć takich „zadań”, jak eutanazja, uśmiercanie płodu lub doświadczenia genetyczne. Wprawdzie kanton Ticino zna podobną normę, lecz nie wyraża ona uprawnień dość stanowczo, a ponadto nie obowiązuje poza granicami kantonu. Norma ta postanawia, że w służbie publicznej, np. w szpitalu, pracownicy winni wykonywać wszystko, co jest prawnie dozwolone, ale nie można dyskryminować tych, którzy z racji sumienia nie mogą czegoś wykonać. Zawarta jest więc w tej normie najpierw zasada ogólna a następnie zasada szczegółowa, która jest wyjątkiem od tej pierwszej.

W Szwajcarii nie wprowadzono jeszcze służby zastępczej dla tych osób, które z racji sumienia nie chcą służyć w wojsku, nie chcą posługiwać się bronią. Jednak

w 1989 r. wyszło rozporządzenie zawieszające wykonywanie wyroków za odmowę służby wojskowej, co można rozumieć jako wyraz nadziei na wprowadzenie służby zastępczej.

Każdego dnia po wysłuchaniu referatów miały miejsce ciekawe dyskusje, a niektóre wypowiedzi były tak rzeczowe i dogłębne, że uznać je można za koreferaty poszerzające i wzbogacające poruszaną problematykę. Do takich należą dwa wystąpienia ks. prof. J. Krukowskiego, informujące uczestników sympozjum o obecnej sytuacji w Polsce w zakresie wolności religijnej. Jedno na temat wkładu Kościoła polskiego w wypracowywanie zasad wolności religijnej w naszym kraju i w krajach ościennych, a drugie o wychowaniu religijnym i nauczaniu religii w Polsce. Omówił on powojenną historię tych zagadnień i podkreślił, że w prawie polskim istnieje od 1989 r. pozytywna ochrona praw rodziców do wychowania religijnego dzieci. Jest ona niestety częściowa, gdyż odnosi się tylko do wychowania pozaszkolnego. Dla zapewnienia rodzicom odpowiedniej pomocy konieczne jest jej rozciągnięcie także na wychowanie szkolne.

Przewodniczący Komisji ds. Rodziny przy Radzie Europy wystąpił w obronie praw rodziców przebywających na emigracji. Oni sami mają prawo decydować, czy i do jakich szkół będą uczęszczać ich dzieci w kraju pobytu.

Jeden z dyskutantów proponował wprowadzenie jakiegoś synkretycznego nauczania o sprawach religijnych, niezależnego od jakiegokolwiek Kościoła lub wyznania.

Dr Sami Aldeeb, Palestyńczyk pracujący w Instytucie Prawa Porównawczego w Lozannie, zauważył, że bardziej niż wprowadzenia nauki religii należy obawiać się popularnego ateizmu. Nie należy pytać, czy dzieci chcą nauki religijnej, lecz pytać rodziców, jakiej religii winny uczyć się ich dzieci.

Jeden z członków Rady Kantonu Ticino wyraził nadzieję, że tego rodzaju sympozja powinny przyczynić się do coraz szerszej ochrony wolności religijnej obywateli. Dziedzina, w której uznanie zastrzeżeń sumienia wydaje się obecnie najbardziej potrzebne, jest praca i etyczne wypełnianie zadań przez personel medyczny w szpitalach.

Po dyskusjach i zapytaniach często głos zabierali prelegenci. Odpowiadali rzeczowo i udzielali dodatkowo interesujących informacji. Podsumowania rozważań podejmowanych w wykładach i dyskusjach przeprowadzone zostały przez prof. C. Mirabelli i prof. G. Feliciani – obaj z Włoch. Zamknięcia obrad sympozjum dokonał jego gospodarz i prezes Stowarzyszenia Kanonistów – bp Eugenio Corecco.

Sympozjum uznać należy za udane, lecz zbyt skoncentrowane na szczegółowych problemach Europy Zachodniej. Jednak wszystkie rozważania mogą być przydatne – choćby na zasadzie analogii – do rozwiązywania problemów wolności religijnej w innych częściach Europy i świata. Zapoznanie się z podejmowaną tam problematyką może pomóc w zorganizowaniu podobnego sympozjum, na którym szczególnie uwzględnione byłyby problemy związane z ochroną wolności religijnej, nauczaniem religii i ochroną zastrzeżeń sumienia w Polsce i w całej Europie środkowo-wschodniej.